

Piață și statalitate.
O comparație între conservatorismul american și cel rus
(Market and state principle. A comparison between
American and Russian conservatism)

Alexandru MAMINA

Abstract. *The article propose a comparative view on American and Russian contemporary conservatism, considering certain aspects such as their historical context, social support, actions and values. In this way it observe some similarities, but also the differences which lead those two conservative species in competitive directions, in domestic and foreign affairs as well. The main distinction concerns their standpoints about government's fundamental reason: while the Americans proclaim the market supremacy, the Russians want to emerge the state authority over the oligarchs influence. By consequence, in the international relations the Unites States try to establish a unique type of economics and society based on universal market laws, opposite Russia who wants a plural political and social system with several predominant states.*

Keywords: *contemporary conservatism, market policy, state power, political control, Christian values, geopolitics.*

Termenul conservatorism desemnează în general modelul politic întemeiat pe autoritate și ierarhie mai mult decât pe activismul civic, pe afirmarea unor valori absolute mai mult decât pe relativismul critic, pe argumentul concret al forței mai mult decât pe formalismul normativ. Ca atare, din punct de vedere social conservatorismul e specific în primul rând elitei administrativ-economice, care preferă gestiunea treburilor publice în manieră tehnocratică, fără compli-

cații din partea sindicatelor sau a organizațiilor nonguvernamentale. Nu i se poate nega totuși suportul de masă, pe care i-l oferă categoriile populare tradițional din zonele rurale dar nu numai, cu o cultură politică având în centru respectabilitatea, stabilitatea și credința.

Exemplul caracteristic al conservatorismului contemporan îl oferă Statele Unite ale Americii sub președinția lui Ronald Reagan, între 1980-1988, apoi sub cea a lui George W. Bush, douăzeci de ani

mai târziu. Îi corespunde Rusia putinistă, între cele două sisteme existând mai multe analogii funcționale semnificative pentru morfologia conservatorismului, după cum există și diferențe care le orientează în direcții istorice concurente.

Observăm întâi, sub aspectul corespondențelor, că Ronald Reagan și Vladimir Putin au ajuns la putere în urma unor intervale de instabilitate internă și regres pe plan internațional. Statele Unite înregistraseră încă de la finele anilor 1970 o revenire a dreptei inclusiv în cadrul Partidului Democrat, după tulburările contestatate legate de mișcarea pentru drepturile civile și campania împotriva războiului din Vietnam¹. În Rusia a intervenit mai degrabă o destructurare socială decât un protest politic, pe fondul aplicării măsurilor economice liberale care au dislocat statusuri și roluri asigurate, la care s-au adăugat proliferarea crimei organizate și omnipotența dissociativă a oligarhilor din perioada lui Boris Elțin. Oricum, în ambele cazuri instabilitatea endemică a creat așteptarea contrară a ordinii, implicând esențialmente respectul față de autoritățile instituite.

În privința poziției internaționale, prestigiul Statelor Unite avusesse de suferit în urma crizei iraniene și a eșecurilor din America Centrală, unde formațiunile marxiste câștigaseră în Nicaragua și păreau pe punctul de a o face și în El Salvador, în timp ce Rusia, care pierduse orice influență asupra Europei răsăritene (cu excepția

puțin importantă a Iugoslaviei redusă la Serbia și Muntenegru), se arăta neputincioasă în conflictul din Cecenia. Pentru a recâștiga statutul de puteri incontestabile în spațiul lor de hegemonie, președinții considerați indeciși sau incompetenți (Jimmy Carter – preocupat, cel puțin aparent, mai mult de respectarea drepturilor omului decât de geopolitică, respectiv Boris Elțin – internat tot mai frecvent în sanatoriul de la Barviha) au fost înlocuiți de lideri susceptibili să recurgă eficient la acțiunile armate. Ca răspuns la această așteptare, Ronald Reagan a ordonat în 1983 invadarea Grenadei, a finanțat unitățile *contras* din Nicaragua, a sprijinit regimul din El Salvador și a lansat Inițiativa de Apărare Strategică, mediatizată în conștiința publicului sub numele mult mai cunoscut al unui film de succes: Războiul Stelelor. Hotărârea lui Vladimir Putin s-a manifestat încă de pe vremea când era prim-ministru, în august 1999, cu ocazia contraofensivei din Daghestan și Cecenia, care a dus la reinstaurarea controlului Rusiei în Caucaz. Respingerea atacului georgian din Osetia de Sud în 2008, desantarea Crimeii și susținerea mișcării separatiste din Ucraina în 2014 se înscriu pe același traiect al politicii de răspuns fără menajamente la avansarea strategică a puterii concurente, politică susceptibilă să readucă țării gloria de altădată.

Din punctul de vedere strict al relațiilor internaționale, astfel de acțiuni se înscriu în logica rapor-

turilor geopolitice și au o tradiție mai veche, dacă ne gândim la „oprirea” sau „îndiguirea” pe care o preconiza doctrina Truman, în oglindă cu realizarea barierei de securitate sovietice². Pe de o parte americanii au furnizat masiv armament către Turcia și îndeosebi Grecia – aflată în război civil, pe de altă parte sovieticii au impus la conducere partidele comuniste în Europa de est. Există așadar un conflict structural înscris în dinamica inerentă statelor hegemonice, pe care numai slăbiciunea Rusiei din anii 1990 l-a mascat sub impresia armonizării intereselor, care nu traducea însă decât neputința acesteia de a se opune supremației americane.

Crizele interne, eșecurile politico-diplomatice sunt susceptibile așadar să creeze climatul mental necesar pentru instalarea puterilor conservatoare, în cadrul instituțiilor existente sau în variantele extreme prin schimbarea acestora, ca de pildă în Republica de la Weimar. Succesul lui George W. Bush din 2004 face figură distinctă, deoarece a avut loc în contextul relativei mulțumiri a populației și într-o vreme în care Statele Unite exercitau categoric supremația la nivel mondial. În această situație pare să fi acționat mai curând așa-numitul principiu postbelic al pendulului, după opt ani de administrație democratică președinția revenind republicanilor.

Voluntarismul extern are și implicații domestice, în măsura în

care succesele militare compensează frustrarea populației și asigură consensul social în jurul conducerii. Amintim în această privință realegerea lui Ronald Reagan în 1984 și alegerea peste patru ani, în pofida principiului pendulului, a vicepreședintelui său – George Bush tatăl, respectiv creșterea popularității lui Vladimir Putin la 80% după alipirea Crimeii³. Este adevărat că promovarea prin victorii caracterizează în special monarhiile, care tocmai de aceea sunt amenințate în caz de înfrângere (Napoleon al III-lea, Nicolae al II-lea, Wilhelm al II-lea). Se regăsește însă și în sistemele republicane electivă, tocmai pentru că sentimentul de mândrie națională se transpune în intenția de vot și în atitudinea de încredere față de președintele care-l generează.

Patriotismul nu este monopolul conservatorilor, mai ales dacă ne gândim că specia sa contemporană s-a afirmat pe calea deschisă de Revoluția franceză. Ca naționalism integrativ și noninvaziv se întâlnește în orice regim democratic, fondat pe categoria abstractă și cuprinzătoare a cetățeniei; ca structură afectivă de coeziune comunitară, patriotismul e de natură să sprijine, să dea consistență volițională măsurilor asistențiale de stânga, întrucât alimentează și legitimează moral sentimentul de afinitate între oameni care se autoreprezintă apropiați și responsabili unii față de ceilalți. În „statele bunăstării”, de pildă, politica de solidaritate socială a fost facilitată din punct de vedere psihologic de

spiritul coeziunii naționale perpetuat din perioada războiului. Conservatorismul actual se distinge însă prin sensul categoric imprimat coeziunii, înțelegând ca o condiție supraordonatoare a succesului internațional, de natură să excedă la limită exercițiul drepturilor individuale. Cu alte cuvinte, unitatea emoțională și activă nu survine din sinteza înclinațiilor și opțiunilor personale, ci se impune ca argument aprioric al puterii împotriva eventualelor contestații interne, asimilate cu lipsa de patriotism și ca atare marginalizate sau eliminate.

Antrenarea morală a maselor în sprijinul voluntarismului de factură imperială se realizează prin impregnarea metafizico-religioasă a politicii, care legitimează acțiunile internaționale în termenii unei misiuni civilizatoare cu valențe mesianice, sau altfel spus ca destin istoric susceptibil să flateze orgoliul național, pe lângă atenuarea eventualelor contestații interne din respect pentru cauza generală. Aici nu mai este vorba de argumentația creștină în favoarea demnității persoanei sau a egalității civile – ca în predica lui Martin Luther King –, ci de echivalarea practicii de mare putere cu promovarea valorilor spirituale în lume, sau măcar într-o parte a ei. Dusă la extrem, această viziune modifică însăși natura demersului politic, în sensul că încetează a mai fi căutarea negociată a echilibrului între interese rezonabile, devenind o înfruntare maniheistă care opune forțele binelui și ale răului.

Este ilustrativă maniera în care a procedat Ronald Reagan, atunci când și-a fundamentat discursul pe identificarea Uniunii Sovietice drept Imperiu al răului și pe opoziția ireconciliabilă dintre creștinism și ateismul sovietic, mai mult decât pe rațiunile pragmatice ale geopolitice bipolare. În acest fel a venit în întâmpinarea fundamentalismului neoprotestant anticomunist, susceptibil să-i asigure atât suportul social necesar pentru inițiativele externe, cât și realegerea⁴. Legătura apare încă și mai pregnant sub conducerea lui George W. Bush – primul candidat care a câștigat președinția susținut exclusiv de comunitatea neoprotestantă, în 2004 voturile catolicilor îndreptându-se către John Kerry. S-a schimbat numai referențialul polemic, binele – asimilat democrației occidentale și valorilor iudeo-creștine – luptând acum împotriva amenințării islamiste, care ar justifica etic prezența americană din Orientul Mijlociu.

În contrapartită Vladimir Putin se revendică de la credința ortodoxă, în primul rând deoarece asocierea cu imaginea prestigioasă a Bisericii e de natură să-i sporească popularitatea, iar în al doilea rând pentru că reafirmarea tradiției comune întreține coeziunea afectivă a societății, necesară în contextul competiției internaționale. Totuși, după cum reiese din discursul despre starea națiunii din decembrie 2013, putinismul procedează mai nuanțat în relația cu Occidentul secularizat decât vechiul conservatorism al sla-

vofililor. Civilizația Europei occidentale nu este condamnată, ci mai degrabă deplânsă pentru pierderea identității creștine sub impactul nihilismului postmodern și al consumerismului, implicate în procesul de americanizare anticipat de William Kristol, care arăta că dacă secolul al XX-lea a fost secolul Americii, al XXI-lea va deveni secolul american. În aceste circumstanțe, Vladimir Putin acreditează Rusia nu ca adversar, din contra, ca apărătoare a Occidentului în fața tentativei Statelor Unite de a uniformiza și subordona lumea prin publicitate, liberul schimb, creditul internațional și finalmente prin supremația armelor.

Dacă ținem seama de colaborarea economică ce apropie Rusia de Germania și Franța, de necesitățile energetice ale Europei pe care le satisface Rusia și de potențialul pieței acesteia pentru produsele occidentale, observăm că demersul mediatic și de imaginar politic al lui Vladimir Putin nu este un exercițiu retoric fără substanță. Există deja autori care iau în considerare posibilitatea ca Europa să înlocuiască protecția militară americană cu aceea a Rusiei, furnizându-i în schimb tehnologie performantă⁵. Desigur că o asemenea ipoteză reprezintă deocamdată strict un exercițiu teoretic, fapt evident cu ocazia crizei ucrainene din 2014, când liderii europeni au rămas alături de Statele Unite și au adoptat sancțiunile cerute de acestea la adresa Rusiei. Influența lui Vladimir Putin

se poate manifesta însă și prin intermediul publicului occidental, în măsura în care este perceput ca susținător al statului național împotriva globalizării, sau ca protector al libertății individuale în fața supravegherii pe care o practică Agenția Națională de Securitate, cum pare să probeze dreptul de azil acordat lui Edward Snowden.

Discuția în jurul valorilor absolute nu se limitează la propaganda și legitimarea oficială a puterilor conservatoare. Este un fenomen intelectual cu ramificații în mediile universitare și publicistice, care angajează până la urmă reflecția filosofico-politică pe terenul evaluării teoretice a modernității în general. Sub acest aspect, alături de conservatorii de inspirație religioasă-fundamentalistă se întâlnesc și raționaliști precum Allan Bloom și Francis Fukuyama, care pe filiera Luminilor sau a dialecticii hegeliene echivalează democrația liberală cu binele universal și realizarea de sine a umanității, având ca materializare și agent istoric Statele Unite. Absolutizează așadar semnificația sistemului societal american, justificând la rigoare introducerea sa cu forța în alte țări printr-un război conceput ca „proiect educativ”⁶. În replică, tradiționaliștii ruși se opun nu numai preponderenței tehnico-financiare și politice a Statelor Unite, ci însăși principiilor constitutive ale modernității, din care ar fi decurs în mod necesar preponderența respectivă⁷. Se configurează astfel un conservatorism radical care îmbină invocarea

credinței ancestrale și referințele carlschmittiene la ordinea spațiilor mari, destinat să susțină așa-numitul eurasianism, ca negație totală a universalismului occidental și afirmare a specificității civilizației rusești într-o lume multipolară.

De interpretările naționalist-holistice și metafizico-religioase se leagă și înclinația autoritară, materializată în supremația executivului, practica secretului de stat, supraveghearea informativă a populației și în cele din urmă în derogările de la procedurile standard privind ancheta și detenția. Desigur, nu se poate pune semnul egalității între conservatorismul practicat într-o țară în care există libertatea exprimării și posibilitatea schimbării prin vot a președintelui, și acela esențialmente represiv caracteristic dictaturilor militare. În timp ce dictaturile consacără legal autoritarismul, în sistemele reprezentative este vorba de acțiunea grupurilor de interese care acaparează și denaturează instituțiile democratice, căutând să rămână totuși în acord formal cu ele.

Conservatorismul american din anii 1980 a fost mai curând elitist decât autoritar. Discuțiile referitoare la „majestatea prezidențială” trimiteau în fond la preponderența executivului în politica externă și de securitate, pe care Ronald Reagan a căutat s-o scoată de sub influența Congresului inclusiv prin exercitarea dreptului de veto⁸. Rolul preeminent al executivului traducea convingerea conservatoare tradițională, cu origini cel puțin în filosofia

hegeliană a dreptului, potrivit căreia exista o rațiune de stat care nu putea fi materializată altfel decât prin acțiunea suveranului – în cazul de față al președintelui –, ca exponent al interesului general mai presus de voințele particulare concentrate în forul legislativ. Transpusă în circumstanțele democrației, această interpretare nu a reușit să se manifeste inițial decât în registrul extern, alimentând voluntarismul administrației care se dispensa de respectarea anumitor norme, cum s-a întâmplat cu ocazia livrării de arme supuse embargoului către Iran, în 1985-1986. Voluntarismul extern a înregistrat o turnură autoritară explicită după dispariția contraponderii sovietice, în contextul noii ordini mondiale despre care vorbea George Bush tatăl, echivalentă cu supremația și intervenția americană directă pentru rezolvarea crizelor, fără nici o referire la Organizația Națiunilor Unite⁹.

Tendința de restrângere a drepturilor civile se întregesc mai ales după 2001, odată cu „războiul împotriva terorismului” și creșterea influenței politice a Pentagonului în detrimentul Departamentului de Stat și chiar al Agenției Centrale de Informații, fenomen sesizabil cu ocazia crizei presupuselor arme irakiene de distrugere în masă, când administrația a optat pentru varianta invaziei susținută de militari. Așa-numita Lege patriotică votată în acel an contravine spiritului consacrat al gândirii juridice americane, având ca reper originar *Habeas Corpus Act*

și concentrată pe asigurarea instituțională a perosanei față de eventualele abuzuri ale autorităților. Dimpotrivă, noua reglementare pune accentul pe interesul public, mai exact pe securitatea națională, cu riscul compromiterii libertății individuale. Acordă autorităților permisiunea să verifice locuința sau afacerile cuiva fără consimțământul sau cunoștința celui vizat, Biroul Federal de Investigații are dreptul să desfășoare activități de urmărire în absența unui ordin judecătoresc, iar emigranții suspecți de terorism riscă detenția pe termen nedefinit, într-o manieră analoagă celei practicate altădată împotriva activiștilor Congresului Național African.

Ca urmare a criticilor din partea organizațiilor civile, care au contestat în justiție pe motiv de neconstituționalitate anumite prevederi din lege, aceasta a suferit unele amendamente, în particular acolo unde formulările nu permiteau distincția clară între vinovăție și nevinovăție (de pildă în cazul presupusei sprijiniri cu expertiză și asistență a teroriștilor). Aplicarea actului în ansamblul său a fost prelungită însă atât sub administrația republicană a lui George W. Bush, cât și sub președinția democratului Barack Obama. Faptul certifică persistența influenței dreptei la Washington, explicabilă cel mai probabil prin angajarea Statelor Unite într-o politică internațională de forță. Necesitățile producție de război, tentativele de a obține controlul resurselor de petrol reclamă colaborarea cu me-

diul de afaceri conservator mai mult decât cu societatea civilă de orientare liberală. Se reactualizează astfel structura decizională a ceea ce, în timpul conflictului din Vietnam, Charles A. Reich numea „statul-întreprindere”, acum poate cu o pondere și mai însemnată a componente private în cadrul binomului politică-economie.

Situația din Rusia este oarecum inversă: dacă în Statele Unite înclinația autoritară apare ca abatere de la democrație, aici autoritarismul prezidențial face figură liberală în raport cu totalitarismul comunist, fapt remarcat inclusiv de adversarul mediatic probabil cel mai cunoscut al lui Vladimir Putin, Mihail Hodorkovski. În Rusia opoziția cea mai coerentă politic și ideologic nu o formează liberalii occidentaliști de tipul lui Gari Kasparov, sprijiniți de asociațiile nonguvernamentale cu inserție socială superficială, ci Partidul Comunist cu bază de masă, care-l contestă nu numai pe Vladimir Putin personal, ci întregul sistem inegalitar personificat prin excelență de oligarhi. La alegerile parlamentare din 2011, comuniștii au obținut al doilea rezultat cu 19,9% din voturi, după formațiunea prezidențială Rusia Unită cu 49,32%. Este motivul pentru care conservatorismul putinist se prezintă drept o formulă, ce limitează liberalizarea în beneficiul echității conform sintagmei electorale „dictatura legii”, totuși suficient de adaptativă încât să permită progresul tehnolo-

logic și conectarea la circuitele economice mondiale.

Procesele demonstrative din 2003 și 2012, intentate pe de o parte oligarhului Mihail Hodorkovski, pe de altă parte membrilor trupei contestatate Pussy Riot, au pus în scenă exact funcționalitatea justițiar-imperativă a puterii putiniste, care materializează superioritatea principiului etatic asupra tuturor formelor de opoziție privată sau civilă, indiferent dacă vine din partea privilegiaților sau a grupurilor cu pretenții subversive. Este în fond tradiția politică inaugurată de Petru cel Mare, a modernizării cu mijloace autoritare.

Preponderența executivului față de legislativ se exercită în primul rând prin ascendența formală a șefului statului în raport cu Duma, câtă vreme Constituția prevede la articolul 80, alineatul 3, că președintele este cel care hotărăște liniile directoare ale politicii interne și internaționale. În al doilea rând, se exercită informal dinăuntru Dumei însăși, în măsura în care majoritatea o deține Rusia Unită, asigurându-i în acest fel șefului statului conducerea practic fără opoziție instituțională. Spre deosebire de partidele americane mari, care promovează în Congres diferitele interese locale întreținând cu administrația o relație de negociere pe bază de lobby, Rusia Unită exprimă voința prezidențială, în calitatea sa de factor al coeziunii statale și sursă a carierelor pe linie birocratică. Liderii partidului sunt câștigați de partea președinției întrucât promovează în virtu-

tea relației pe care o întrețin cu aceasta, e suficient să-i amintim pe Dmitri Medvedev, actualul premier, ori pe Serghei Șoigu – ministrul Apărării. Identitatea precumpănitor administrativă a formațiunii transpare tocmai din preocuparea pentru stabilitatea generală în detrimentul unui proiect ideologic particular, delimitat la o categorie sau alta.

Sistemul ascensiunii pe calea serviciului public datează din 1722, de la Tabelul rangurilor, care a introdus structura și raționalitatea birocratică, în paralel cu ierarhia socială tradițională bazată pe origine. Prin această inițiativă puterea imperială a căutat să se autonomizeze față de clasa nobiliară, stabilindu-și propriile filiere și solidarități operative. Regimul comunist, care permitea rețelelor clientelare din teritoriu să acapareze statul prin mijlocirea partidului, a echivalat așadar cu o formă de refeudalizare, continuată în alți parametri de oligarhi, până la reactualizarea preeminenței politicii din epoca putinistă.

În Statele Unite, unde federația s-a format de jos în sus, pornind așa cum remarca Alexis de Tocqueville – de la comună spre stat, este normal ca anumite interese locale, în special economice, să aibă o pondere concretă și axiologică mai mare în reprezentarea politică decât principiul etatic în sine. Rusia în schimb, deși este la rândul ei o federație, moștenește în linii mari compoziția teritorială a vechiului imperiu, realizat de sus în jos, prin subordonarea de noi provincii mo-

narhiei moscovite. În condițiile în care existența ca atare a țării depinde încă de la origini de puterea centrală, statul este valorizat nu numai ca instrument de reprezentare a intereselor din societate, ci în termenii unei structuri birocratice de sine stătătoare, suprapusă practic și moral intereselor respective. Din punct de vedere conceptual, am spune că prevalează accepțiunea weberiană asupra politicului, nu viziunea marxistă, și cu atât mai puțin cea friedmaniană.

S-ar putea vorbi așadar despre atașamentul american față de piață, respectiv despre sentimentul rusesc al statalității, care diferențiază fundamental cele două specii de conservatorism și le plasează pe coordonate istorice concurente. Relația cu elitele confirmă această deosebire, în măsura în care statul acționează în serviciul mediului de afaceri, sau mediul de afaceri este integrat politicii de stat.

Inspirat de școala economică de la Chicago, conservatorismul american se pronunță teoretic pentru statul minimal, în așa fel încât piața să rămână factorul de reglementare spontană și impersonală a aproape întregii activități sociale. Potrivit acestei viziuni, instituția publică nu are a se amesteca nici în favoarea salariaților, nici a patronatului. Cu cât se restrânge câmpul problemelor ce necesită o soluție legală negociată, cu atât se presupune că ar diminua tensiunile din societate, disipate în virtutea logicii amenajării naturale a angajaților și angaja-

torilor pe piața liberă¹⁰. În practică, atunci când mediul de afaceri se află în dificultate, când piața financiară creează dezechilibre și amenință tranzacțiile și profitul băncilor, statul intervine totuși fie ca mediator, fie ca actor direct. Sub administrația lui Ronald Reagan, care își afirmase programatic intenția de a reduce rolul statului și deficitul bugetar, Rezerva Federală a fost utilizată în 1982 pentru ameliorarea crizei provocată de datoria mexicană, în 1987 Trezoreria a mijlocit anularea unei datorii tot a Mexicului către băncile americane în valoare de 20 de miliarde dolari, în paralel cu naționalizarea Băncii Continental Illinois în 1984¹¹. Acestor măsuri le-a corespuns alocarea în 2008 a 200 de miliarde dolari din Rezerva Federală pentru a evita colapsul sistemului bancar, aprobată în Congres de ambele partide. Anul următor, democrații au decis la rândul lor naționalizarea General Motors, pentru a evita o așa-numită preluare ostilă de către o firmă străină.

În toate aceste împrejurări statul apare ca agent instituțional pentru mediul de afaceri privat, care intervine pe piață numai conjunctural și cu funcție instrumentală, nu în sensul interesului general, de natură politică, ci pentru a acomoda condițiile pieței cu prioritățile băncilor și companiilor particulare, echivalate cu interesul general. (Se consideră că falimentul băncilor, de pildă, ar genera o reacție în lanț de pe urma căreia ar suferi întreaga populație). Accentul cade așadar pe rațiunile

economico-financiare, conținute în cele trei coordonate ale capitalismului despre care amintea David Harvey: dezvoltarea, exploatarea muncii și inovația tehnologico-organizatorică.

Rusia este de asemenea o țară capitalistă, într-o manieră chiar mai pregnantă decât anumite state occidentale, în care legislația asistențială și confederațiile sindicale restrâng acțiunea și efectele concurenței. Este țara oligarhilor și a decalajelor sociale, în care averile s-au făcut tocmai prin demantelarea sectorului economic de stat. Putinismul nu traduce însă interesele oligarhilor, sau o face numai în măsura în care ele se acordă cu strategia oficială internă și internațională. Dimpovtrivă, reprezintă reacția sistemică a structurilor de putere, în special a armatei și a serviciilor de informații, la supremația politică a noilor îmbogățiți sub președinția lui Boris Elțin. Pe fondul retragerii trupelor din fostele republici sovietice, al privatizărilor și renunțării la comenziile de stat, fostul complex militaro-industrial a intrat în criză. Situația materială și prestigiul ofițerilor și funcționarilor au avut de suferit, alimentând frustrarea acestor categorii față de beneficiarii privați ai liberalizării economice, dintre care cel mai influent la Kremlin era probabil Boris Berezovski. Atunci când obiectivele de securitate au impus revenirea la stabilitatea internă și dezvoltarea capacităților de luptă, structurile militar-administrative l-au generat pe Vladimir Putin, cu

scopul restabilirii centralității decizionale a statului în chestiunile politice și de apărare.

Putinismul semnifică revanșa complexului militaro-industrial în fața oligarhilor, nu în sensul reinstaurării comunismului, ci al delimitării zonelor de competență în societatea capitalistă. Acțiunea oligarhilor se restrânge acum în sfera economiei, pe când politica rămâne rezervată profesioniștilor puterii, al căror status master e precizat de activitatea în serviciul public. În această privință, chiar mai relevantă decât punerea sub acuzare a lui Boris Berezovski și condamnarea lui Mihail Hodorkovski este recâștigarea controlului statului asupra companiei de importanță strategică Gazprom, care a devenit, alături de armată, instrumentul cel mai eficient al politicii externe a Rusiei. Este cu atât mai relevantă, cu cât s-a realizat prin implicarea a doi colaboratori direcți ai lui Vladimir Putin, și anume Dmitri Medvedev și Alexei Miller, fapt care certifică pe de o parte supremația președinției în raport cu mediul de afaceri, iar pe de altă parte valorizarea interesului public în detrimentul regulilor pieței, care echivalează de obicei implicarea statului în economie cu o formă de concurență nelocală.

Conservatorismului rus preferă prin urmare acordurile de cooperare bazate pe decizia guvernamentală, și mai puțin pe contractele dintre firmele particulare. Este cazul Noii Bănci pentru Dezvoltare, înființată în iulie 2014 din inițiativa statelor

componente ale grupului BRICS – Brazilia, Rusia, India, China, Africa de Sud – ca replică la Banca Mondială proamericană, așadar din rațiuni geopolitice care transcend interesul strict economic. Discuțiile din noiembrie același an, purtate de Rusia cu Arabia Saudită și Venezuela în scopul de a opri scăderea prețului petrolului și a evita astfel diminuarea încasărilor la bugetul de stat, se înscriu în aceeași logică a conceperii economiei drept funcție a stabilității și securității publice.

Întrucât privilegiază piața, conservatorismul american susține preponderent afirmarea Statelor Unite ca putere maritimă, interesată mai puțin de expansiunea teritorială și mai mult de controlul comunicațiilor pe oceane. Costurile unei ocupații riscă să afecteze mediul de afaceri prin dezechilibrele bugetare și presiunile inflaționiste, așa încât cercurile financiar-politice de dreapta preferă în mod tradițional strategia încercuirii adversarului cu baze navale și aeriene în puncte-cheie, ce permit în egală măsură supravegherea circulației mărfurilor și asigurarea liberului schimb la nivel mondial. În acest cadru eventualele intervenții violente se realizează indirect, prin lovituri de stat sau înarmarea insurgenților indigeni, ca de pildă în Nicaragua. Conservatorismul rus în schimb, concentrat pe ideea statală, favorizează opțiunea geopolitică terestră, fundamentată pe existența bazei centrale eurasiatice și pe lungimea liniilor de

operații în interiorul continentului. Este opțiunea care pune accentul pe controlul teritoriului și pe zonele-tampon, așa cum se constituie astăzi Novorusia. Ierarhia civilă și militară putinistă, având ca obiectiv exercitarea puterii sale în adâncimea spațiului pe care-l administrează, renunță deci la avantajul mobilității tactice specific doctrinei navale, înlocuit cu stabilitatea uniformă a dispozitivelor în profunzime.

Din perspectivă antropologică, am putea considera că principiul mobilității operaționale traduce modelul dinamic al mișcărilor de capital, în timp ce disponerea stabilă corespunde culturii inerțiale a mentalului birocratic. Transpunerea practică a imaginarului respectiv a survenit inițial în contextul confruntării americano-sovietice, dar într-o manieră oarecum viciată în condițiile în care funcționarii partidului-stat nu alcătuiau o birocrație în accepțiunea weberiană a termenului, ci un ansamblu de relații locale adeseori personalizate, fără etosul organizațional-etatist din Germania wilhelmiană spre exemplu. În virtutea faptului că nu se vedea contestată în rolul ei conducător de nici o altă forță socială, această categorie a amplificat spiritul inerțial până la imobilism, sistemul sovietic eșuând finalmente în competiția cu un capitalism mai adaptabil și generator de progres material.

Actualmente situația s-a schimbat din cel puțin două puncte de vedere. În primul rând, Rusia a

devenit în datele sale caracteristice o țară capitalistă, ceea ce înseamnă că rivalitatea cu Statele Unite sub raport tehnico-militar se desfășoară în parametri de eficiență comparabili, ceea ce le egalizează sensibil posibilitățile de creștere. În al doilea rând, se înregistrează o modificare a doctrinelor strategice consacrate, în sensul că fiecare a asimilat ceva din gândirea și procedeele părții adverse. Astfel, în tentativa de a încercui și destabiliza Rusia pe frontul ei sudic, Statele Unite ocupă țări precum Afghanistan și Irak, pe când Rusia, prin acordurile cu India și China, caută să acceadă la comerțul maritim din zona Asia-Pacific, într-un proces de lărgire spre sud-est a „zodiacului izoterm” despre care vorbea Alexander von Humboldt¹².

Atâta timp cât Statele Unite și Rusia funcționează în coordonate mai asemănătoare ca altădată, diferența începe să o facă nu regimul economic sau constituțional, ci repartizarea geostrategică a forțelor, fie că e vorba despre trupe, resurse energetice, mijloace de comunicare sau capacități de conducere (*leadership*), care să asigure inițiativa politico-militară, loc de repliere și o marjă de negociere superioară. Competiția se consumă în acest caz ca încercare de organizare hegemonică a teritoriului, de o parte prin extinderea frontierelor Alianței nord-atlantice, de altă parte prin crearea Uniunii Eurasiatice.

Asemenea evoluții sunt inerente ca potențialitate statelor mari, care tind să intre obiectiv în conflict.

Actualizarea lor ține însă de agenții sociali ai puterii și de ideologia pe care o profesază, ceea ce explică principiile operative și scopurile deosebite. Conservatorismul american promovează acțiunea supranațională a legilor pieței și universalismul valorilor democratice materializate de Statele Unite. Are prin urmare o viziune uniformă asupra lumii, în sensul generalizării formulei de societate și a influenței politice americane, care exclude eventualele rezistențe locale și puterile concurente. Este viziunea lumii unipolare posibilă după dispariția contraponderii sovietice, cu atât mai ofertantă, cu cât aduce în sprijinul ei utilizarea ubicuă a limbii engleze și capacitatea de atracție globală a industriei cinematografice hollywoodiene. Conservatorismul rus manifestă vocația statalității proprii, insistă adică pe elementul particular ireductibil în cadrul umanității, la distanță de panslivismul ortodoxist al epocii țariste, ca să nu mai amintim de internaționalismul proletar leninisto-troțkist. S-ar putea înregistra un element de continuitate cu naționalismul patriotic din al doilea război mondial, când interesul colectiv al apărării țării a subsumat într-o anumită măsură criteriile exclusiviste de clasă. Ca atare, conservatorismul rus este mai favorabil pluralismului politic și societal, susținând configurarea multipolară a lumii. Desigur, multipolaritatea nu înseamnă egalitatea statelor, ci existența câtorva puteri hege-

monice care-și împart sferile de influență într-un echilibru negociat.

Există, așadar, trăsături comune și diferențe semnificative între conservatorismul american și cel rus – elemente structurale determinante pentru specificitatea lor social-politică și orientarea internațională, în funcție de cele două referințe majore: piața și statalitatea. Sunt ele-

mente care circumscriu decizia liderilor, permițând totodată precizarea unor coordonate analitice care să explice respectiva acțiune guvernamentală. Dincolo de acestea, intervin factori mai dificil de cuantificat, precum întâmplarea, subiectivismul voluntarist și talentul politic al conducătorilor.

Note

- ¹ Samuel P. Huntington, *Viața politică americană*, Humanitas, <1994>, p. 288.
- ² În legătură cu relevanța politică și psihologică a frontierei în evoluția Rusiei, a se vedea Laurențiu Constantiniu, *Uniunea Sovietică între obsesia securității și insecurității*, București, Corint, 2010, pp. 20-25.
- ³ Multiplicarea progresivă a adevărilor subiective imprimă statului orientarea care face trecerea de la însumarea cantitativă a voințelor private, la unitatea calitativă a voinței publice. Carl Schmitt desemnează sugestiv această progresie în sensul definirii politicului drept intensificare a unității. Carl Schmitt, *Morala statului și statul pluralistic*, Iași, Viața Românească, 1930, p. 10.
- ⁴ Ca răspuns la acest sprijin președintele a promis, cu ocazia unei convenții a emisiunilor creștine, să proclame anul 1983 „Anul Bibliei”. Vezi Lewis Perry, *Viața intelectuală în America. O istorie*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995, p. 321.
- ⁵ Emmanuel Todd, *Sfârșitul imperiului. Eseu despre descompunerea*

- sistemului american*, București, Editura Albatros, 2003, p. 209.
- ⁶ Allan Bloom, *Criza spiritului american. Cum universitățile au trădat democrația și au sărăcit sufletele studenților*, București, Humanitas, 2006, p. 180.
- ⁷ Într-o formulare sintetică, liberalismul trebuie respins în calitatea lui de factor metafizic global. A se vedea Aleksandr Dughin, *A patra teorie politică. Rusia și ideile politice ale secolului XXI*, Chișinău, Universitatea Populară, 2014, p. 65.
- ⁸ Este ilustrativă disputa din 1986, în jurul legii care introducea sancțiuni economice împotriva regimului rasist din Africa de Sud. Cât privește restrângerea controlului civic asupra administrației, aceasta înregistrase un succes încă din 1976, când Camera Reprezentanților a decis să nu facă public raportul Comitetului pentru Serviciile de Informații fără avizul Casei Albe. Samuel P. Huntington, *op. cit.*, p. 226.
- ⁹ Zbigniew Brzezinski, *Europa Centrală și de Est în ciclonele tranziției*, București, Editura Diogene, 1995, pp. 207-208.

- ¹⁰ O exprimare sintetică a acestui punct de vedere se întâlnește la Milton Friedman, *Capitalism și libertate*, București, Editura Enciclopedică, 1995, p. 39.
- ¹¹ David Harvey, *Condiția postmodernității. O cercetare asupra originilor schimbării culturale*, Timișoara, Amarcord, 2002, pp. 170-172.
- ¹² Desemna traseul de înaintare a imperiilor de-a lungul latitudinilor temperate. Vezi Paul Claval, *Geopolitică și geostrategie. Gândirea politică, spațiul și teritoriul în secolul al XX-lea*, București, Corint, 2001, p. 42.

Bibliografie

- Allan Bloom, *Criza spiritului american. Cum universitățile au trădat democrația și au sărăcit sufletele studenților*, București, Humanitas, 2006.
- Zbigniew Brzezinski, *Europa Centrală și de Est în ciclul tranziției*, București, Editura Diogene, 1995.
- Paul Claval, *Geopolitică și geostrategie. Gândirea politică, spațiul și teritoriul în secolul al XX-lea*, București, Corint, 2001.
- Laurențiu Constantiniu, *Uniunea Sovietică între obsesia securității și insecurității*, București, Corint, 2010.
- Aleksandr Dughin, *A patra teorie politică. Rusia și ideile politice ale secolului XXI*, Chișinău, Universitatea Populară, 2014.
- Milton Friedman, *Capitalism și libertate*, București, Editura Enciclopedică, 1995.
- David Harvey, *Condiția postmodernității. O cercetare asupra originilor schimbării culturale*, Timișoara, Amarcord, 2002.
- Samuel P. Huntington, *Viața politică americană*, Humanitas, 1994.
- Lewis Perry, *Viața intelectuală în America. O istorie*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995.
- Carl Schmitt, *Morala statului și statul pluralistic*, Iași, Viața Românească, 1930.
- Emmanuel Todd, *Sfârșitul imperiului. Eseu despre descompunerea sistemului american*, București, Editura Albatros, 2003.